

de passages over de toekomstplannen van de Haagse Duinwaterleiding viel mijn mond open van verbazing. Rotterdam tekende op grond van milieuoverwegingen protest aan tegen een uitbreiding van het Haagse waterwinbedrijf in de duinen. In werkelijkheid ging het niet zo zeer om natuurbehoud, maar was de eigenlijke inzet om een deel van de Haagse klandizie over te nemen. De afloop van dit op het scherp van de snede uitgevochten duel was dat de Haagse duinwaterleiding een deel van haar verzorgingsgebied aan Rotterdam moest overdragen. Zo werd telkens beetje bij beetje de overcapaciteit weggewerkt. Ook bij de reorganisatie van de drinkwatervoorziening in de jaren tachtig was het Rotterdamse wateroverschot opnieuw van doorslaggevende betekenis. Rotterdam oefende zware pressie uit op de provincie zodat deze voor een driedeling van de provinciale drinkwatervoorziening koos, waarmee het lot van de overige bedrijven in de regio bezegeld was. Tegen wil en dank werden zij verenigd in de NV Waterbedrijf Zuid-Holland-Zuid, dat kort daarop werd omgedoopt tot Waterbedrijf Europort.

Van den Noort en Blauw beperken zich in deze onthullende beschrijvingen niet louter tot de zware ambtelijke nota's en notulen van de besprekingen. Ze hebben een groot deel van de betrokkenen persoonlijk gesproken en dat stelde hen in staat de ware beweegredenen achter de fusies en reorganisaties te achterhalen. Bij een beperking tot uitsluitend de schriftelijke bronnen was hen dit niet gelukt. Met het in spreektaal ten tonele voeren van de betrokkenen slaan de auteurs overigens wel erg ver door in hun drang om een in wezen weerbarstige materie voor een publiek van buitenstaanders goed toegankelijk te maken. Het bijzonder fraai uitgegeven boek — prachtig geïllustreerd en van pakkende kaderteksten voorzien — zal voor een deel van de direct betrokkenen dan ook vooral een therapeutische functie hebben. Anderen kunnen uit *Water naar de zee* de lering trekken dat een meer dan gewone dosis argwaan jegens politici op zijn plaats is.

Cor van der Heijden

K. de Jong, Ozn, *Een verhaal dat verdergaat. Geschiedenis van de Unie voor christelijk onderwijs 1879-1979*, G. J. Scholten-Schoonenboom, ed. (Amersfoort: Unie voor christelijk onderwijs, 1999, 185 blz., ISBN 90 73792 2 6 6)

Onlangs is, twintig jaar na de viering van het honderdjarig-begtaan van de Unie voor christelijk onderwijs, het daarbij behorende jubileumboek verschenen. De historicus K. de Jong, in de jaren 1982-1991 voorzitter van de unie, die toen nog de 'Unie school en evangelie' heette, kreeg bij zijn afscheid de opdracht tot het schrijven van dit boek. Anders dan de eerder verschenen gedenkboeken bij het 25-, 50- en 100-jarig bestaan, heeft De Jong zich niet beperkt tot openbaar gemaakte en gepubliceerde documenten, zoals redevoeringen, jaarlijkse 'unieblaadjes', enquêtes, programma's van de unie, brochures en boeken. Hij heeft ook archiefmateriaal en persoonlijke correspondentie gebruikt. In chronologische volgorde wordt het wel en wee van de unie besproken, verlucht met tekeningen van Len Munnik.

De unie werd onder de naam de 'Unie een school met de bijbel' op 23 januari 1879 in Utrecht opgericht. Aanleiding daartoe vormde het onder protestanten en katholieken gehouden volkspetitionnement tegen de onderwijswet van 1878. De daarvoor opgezette organisatorische infrastructuur werd een jaar later gebruikt voor de oprichting van de 'Unie' met de leus 'voor een school met de bijbel', naast de al bestaande 'Vereeniging voor christelijk nationaal schoolonderwijs' en de 'Vereeniging voor gereformeerd schoolonderwijs'.

Een belangrijk doel van de unie was het inzamelen van geld door middel van de jaarlijkse

uniecollecte, het verschaffen van morele en financiële steun aan bestaande plaatselijke verenigingen ter bevordering van christelijk onderwijs en op plaatselijk niveau, het bevorderen van de bloei van vrije scholen. In de honderd beschreven jaren is er op het gebied van het onderwijs veel gebeurd, en de unie heeft in die jaren steeds de belangen van het christelijk onderwijs verdedigd, zonder partij te kiezen voor een van de twee grootste bloedgroepen, gereformeerden en hervormden. De unie vormde ook een platform waar voorstanders van protestants-christelijk onderwijs elkaar ontmoetten om te spreken over het doel en de inhoud van dat onderwijs en de bijbehorende politieke strategieën.

Tot 1920 werd het werk van de unie beheerst door de schoolstrijd, die tot uiteenlopende visies binnen de organisatie leidde. Zo waren er nog altijd voorstanders van de openbare gezindteschool, uitgaande van ouders en gefinancierd door de overheid, waarvoor veel eerder al G. Groen van Prinsterer had gepleit. Ook na 1920 werd er veel gediscussieerd over het voor en tegen van de pacificatie en over de vraag of het onderwijs primair een taak van de overheid was of van het particulier initiatief. Na de oorlogsjaren kwam onder invloed van de doorbraak, de christelijke volksschool (weer) in discussie, even later gevolgd door het verschijnen van de samenwerkingschool. Nieuwe wetgeving, en in het bijzonder de mammoetwet van 1968, dwong de protestants-christelijke onderwijsorganisaties tot meer organisatorische eenheid, maar de unie bleef daarbuiten. Een koerswijziging van de unie die tegelijkertijd haar naam veranderde in de 'Unie school en evangelie' was daarvan het gevolg. Voortaan zou het accent liggen op propaganda, voorlichting en de mondiale taak.

Het boek biedt een interessant overzicht van het wel en wee van het protestants-christelijk onderwijs in relatie tot regelgeving van de overheid, gezien vanuit de optiek van de unie. Daarnaast wordt ook zeer goed duidelijk dat binnen de unie dikwijls verschil van mening bestond over cruciale thema's. Het boek biedt veel gedetailleerde informatie uit archiefmateriaal en andere bronnen met een overvloed aan namen en feiten, hetgeen enigszins ten koste gaat van een goede inhoudelijke structuur. Wat dit betreft houdt dit boek het midden tussen een gedenkboek (maar dan zonder de gebruikelijke foto's) en een beschrijving van de onderwijs-geschiedenis vanuit protestants-christelijke optiek.

Voor de gebruiker is de enige ontsluiting van dit boek een namenregister. Een vervelend manco is echter dat een zakenregister ontbreekt, er geen voetnoten in voorkomen, en verwijzingen in de tekst naar literatuur en bronnen summier zijn. Bovendien bieden ook de inhoudsopgave en titels van hoofdstukken weinig inhoudelijke informatie op grond waarvan de gebruiker dit boek als naslagwerk zou kunnen raadplegen. Het boek bevat ook geen lijst met geraadpleegde literatuur en bronnen. Daardoor is de bruikbaarheid van dit boek voor historisch onderzoek duidelijk beperkt.

M. Rietveld-van Wingerden

J. D. Th. Wassenaar, *Noordmans in Friesland. Bijdrage tot de biografie van een kerkvader* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1999; Zoetermeer: Boekencentrum, 1999, 454 blz., f75,-, ISBN 90 239 0669 1).

Oepke Noordmans (1871-1956) wordt nog steeds in hervormde kring als een van de meest invloedrijke theologen van de afgelopen eeuw beschouwd. Toch haalde hij nooit zijn doctoraal, schreef hij geen proefschrift, verwierf hij geen academische functie en kwam hij nooit verder dan een kleine dorpspastorie. Tot tweemaal toe stond hij op de nominatie voor een